

***ETHOS*¹ ZAWODÓW W KULTURZE FIZYCZNEJ W PERSPEKTYWIE PROFESJONALIZACJI**

„Musicie od siebie wymagać, nawet gdyby inni od Was nie wymagali”². Etos w ogóle, stanowi przedmiot zainteresowań przedstawicieli różnych dziedzin nauki³, a jego pojęcie jest wciąż poddawane redefiniowaniu przez kolejne pokolenia badaczy. Etos jest obecny i weryfikowany w polskich opracowaniach, najczęściej w takim rozumieniu, jakie nadał mu niekwestionowany autorytet w dziedzinie nauk o moralności – Maria Ossowska⁴. Według niej,

¹ Współcześnie słowo pisane w formie „etos” na dobre zadomowiło się w języku polskim, dlatego w dalszej części tekstu będę stosowała wymienioną wcześniej formę. M. Ossowska zwraca uwagę, że etosu nie należy utożsamiać z etyką, bowiem swoim zakresem „wyziera poza wartości, którymi zajmuje się etyka”. M. Ossowska (2000), *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa: 7-8. Natomiast sam wyraz *ethos* pochodzi z greki i pisany jako $\acute{\epsilon}\theta\omicron\varsigma$ oznacza obyczaj lub zwyczaj albo przyzwyczajenie nabyte poprzez ćwiczenie, a pisany jako $\eta\theta\omicron\varsigma$ oznacza usposobienie, charakter, sposób zachowywania się lub sposób bycia. T. Szawiel (1998), *Etos*. W: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa: 202.

² Przesłanie Jana Pawła II, które znakomicie wpisuje się w powinności wobec etosu, rozumianego jako grupowa, ale i jednostkowa postawa etyczna.

³ Jak np. socjologów, pedagogów, teologów, historyków, psychologów, literaturoznawców i kulturoznawców.

⁴ M. Ossowska jest autorką znakomitych monografii, traktujących o moralności, jak: *Podstawy nauki o moralności*, *Socjologia moralności. Zarys zagadnień*, *Moralność mieszczańska*, *Normy moralne*. Portret naukowy i poglądy M. Ossowskiej czytelnik znajdzie między innymi w: J. Piwowarski (2010), *Etos rycerski i jego odmiany w koncepcji Marii Ossowskiej. Przyczynek do budowy kultury bezpieczeństwa*, Kraków. Warto zaznaczyć, że niemal wszyscy autorzy, zajmujący się problematyką etosu, powołują się na opracowania wyżej wymienionej autorki, a głównie na unikatową pozycję koncepcji *ethosu* rycerskiego. M. Ossowska (2000), dz. cyt. Tak jest dla przykładu w dwóch tomach monografii T. Bana-Kornak, B. Stuchlik-Surowiak [red.] (2017), *Ethos rycerski w kulturze. Tradycje i kontynuacje*, Katowice oraz A. Ryłko-Kurpiewska, M. Sacha [red.] (2010), *Ethos rycerski w historii, literaturze i kulturze*, Gdańsk.

etos to „styl życia jakiejś społeczności, ogólna orientacja jakiejś kultury, przyjęta przez nią hierarchia wartości (...)”⁵. Pojęcie etosu jest wieloaspektowe, a na gruncie socjologii⁶, poza ujęciem zaproponowanym przez M. Ossowską wyraźnie zarysowało się weberowskie dynamiczne ujęcie etosu, jako możliwej przyczyny zmiany społecznej. Etos dla M. Webera oznacza „szczególną mentalność, która jest skłonnością umysłu do stałego sposobu myślenia w pewien sposób typowy dla grupy, sprzężony z systemem społecznym” oraz jest czynnikiem determinującym postawę i w konsekwencji działanie jednostki⁷. W naukach społecznych etos jest ujmowany również z perspektywy statycznej. Dla Arystotelesa etos to wyraz trwałego, zakorzonego i przekazywanego podczas międzypokoleniowej transmisji kultury sposobu życia⁸. Warto wymienić jeszcze dwa z czterech zaproponowanych przez Marka Adamkiewicza⁹ ujęć omawianego tu zjawiska: socjologiczne – „zgodnie z którym etos

⁵ M. Ossowska (2000), dz. cyt.: 8.

⁶ W słowniku socjologicznym etos jest określany jako „ogół społecznie uznanych i przyswojonych w danej grupie społecznej norm obyczajowo-moralnych wyznaczających zachowania jej członków; charakterystyczny dla danej grupy społecznej styl życia odróżniający ją od innych grup. 2. «Duch» jakiejś kultury jednoczący jej przedstawicieli wokół podstawowych wartości akceptowanych przez większość grupy. 3. Wzór typowych dla większości członków danej grupy, procesów i zachowań emocjonalnych”. K. Olechnicki, P. Załęcki (2002), *Słownik socjologiczny*, Toruń: 57. Natomiast w słowniku wyrazów obcych czytamy, że etos to „ogół wartości, norm i wzorów postępowania, przyjętych przez daną grupę ludzi i decydujących o jej odrębności”. *Etos*. W: *Słownik wyrazów obcych* (2005), Warszawa: 362.

⁷ Kwestie te udowadnia Weber w: *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. T. Szawiel (1998), dz. cyt.: 202-203. Należy zauważyć, że w prowadzonych przez M. Ossowską rozważaniach terminologicznych dotyczących różnych propozycji dla określenia pojęcia „wzoru”, weberowski „typ idealny” nie może być wiązany z wzorem osobowym. M. Ossowska (2000), dz. cyt.: 10. Natomiast sam Weber podkreślał, że pojęcie typu idealnego nie ma „(...) nic wspólnego z jakąkolwiek inną „doskonałością”, oprócz czysto logicznej” M. Weber (1985), *Obiektywność poznania w naukach społecznych*: 88, cyt. za J. Szacki (2002), *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa: 465.

⁸ T. Szawiel (1998), dz. cyt.; M. Ossowska dokonując analizy już wcześniej wspomnianych wzorów osobowych, więcej uwagi poświęca wzorowi człowieka „słusznie dumnego”. Opis ten odnajdujemy w czwartej księdze *Etyki Nikomachejskiej* Arystotelesa oraz pewne uwagi uzupełniające w jego *Polityce*. M. Ossowska (2000), dz. cyt.: 38-41.

⁹ L. Zakrzewski (2004), *Etos rycerski w dawnej i współczesnej wojnie*, Warszawa: 18, cyt. za M. Darmas (2014), *Obywatel rycerz. Zarys socjologii filmu*, Warszawa: 69. M. Darmas, który od kilku lat zajmuje się problematyką etosu rycerskiego, uważa, za największą jego zasługę fakt, że „chroni człowieka przed popadaniem w bezduszny świat zysków i strat: przed światem prostych podziałów na dobro racjonalne i nieracjonalne zło, słowem: przed manicheizmem”. Dodaje również, że w jego ocenie rzeczywistość społeczna nie jest skazana na prosty binarny podział, z czym osobiście się zgadzam. M. Darmas (2014), dz. cyt.: 194.

traktowany jest jako styl życia i kultura poszczególnych populacji społeczno-zawodowych (są to zatem obyczaje, normy, wartości, wzory postępowania, traktowane jako integralne elementy składające się na ów styl życia” oraz etyczne – „zgodnie z którym etos jest rozpatrywany w kontekście etyki zawodowej i z tego powodu określa styl oraz sposób życia danej grupy społecznej, a także jest związany z aprobowanym i realizowanym w praktyce systemem wartości i norm moralnych”. Zatem można podjąć pewną próbę zestawienia etyki i etosu, a mianowicie, jeśli etyka jako nauka o moralności jest „bazą” w przyjętych tu rozważaniach, to etos stanowi jej „nadbudowę” i łączy zachowania, które czasem uznaje się jako pozaracjonalne, takie jak honor, godność, prawość (uczciwość) czy odwaga.

Należy również wskazać na rangę i znaczenie etosu pracy oraz zawodu. „Etos pracy obejmuje całokształt faktycznie funkcjonujących wartości i norm oraz wzorów zachowań w jakiejś grupie społecznej czy w całym społeczeństwie, odnoszących się do ludzkiej pracy”¹⁰. Etos zawodowy natomiast „wymaga, aby cele stawiane przed daną profesją były godziwe, a więc zgodne z prawem natury i akceptowanymi powszechnie (uniwersalnymi) normami etycznymi. To samo dotyczy podejmowanych działań (środków). Powinny one zmierzać do osobowego rozwoju pracownika i mieścić się pomiędzy minimum a maksimum dobra”¹¹. Poza tym, „tylko część pracy człowieka, nawet takiego, który posiada określony zawód i aktualnie go wykonuje, ma charakter pracy zawodowej”¹². Zatem, jak się wydaje, nie będzie większym błędem wyróżnienie jeszcze jednego, łączącego pracę i zawód „etosu pracy zawodowej”. Jak już wspomniano wyżej, naturalną konsekwencją przyjętych przez większą zbiorowość poglądów, zachowań i działań, będzie ich realizacja przez należące do tych zbiorowości jednostki, a „wnoszony do danej grupy etos osobowy danego pracownika ubogaca jego etos zawodowy i odwrotnie”¹³.

¹⁰ J. Mariański (1994), *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin: 67, cyt. za J. Kotowski (2010), *Etos pracy nauczyciela i jego rola w przekazywaniu wartości*, Białystok, Drohiczyń, Łomża: 181.

¹¹ M. Rusiecki (2008), *Etos zawodu nauczyciela*, Kielce: 282. Szerzej na temat etosu zawodowego, a w sposób szczególny etosu nauczycielskiego, pisze M. Rusiecki (2008), dz. cyt.: 277-299, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Kieleckie_Studia_Teologiczne/Kieleckie_Studia_Teologiczne-r2008-t7/Kieleckie_Studia_Teologiczne-r2008-t7-s277-299/Kieleckie_Studia_Teologiczne-r2008-t7-s277-299.pdf (30.12.2018).

¹² S. Olejnik (1957), *Etos i etyka pracy zawodowej*, „Collectanea Theologica”, (28) 3-4: 50-561, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Collectanea_Theologica/Collectanea_Theologica-r1957-t28-n3_4/Collectanea_Theologica-r1957-t28-n3_4-s540-561/Collectanea_Theologica-r1957-t28-n3_4-s540-561.pdf (27.12.2018).

¹³ M. Rusiecki (2008), dz. cyt.: 283.

Wyraźne wskazanie na etos jako podstawowy termin dla socjologii kultury i postawę dotyczącą grup¹⁴ oraz uwzględniając profesjonalizację życia społecznego, która znajduje odzwierciedlenie w kulturze fizycznej¹⁵, podejmuję próbę analizy zagadnienia. Jestem świadoma, że zakres postępującej profesjonalizacji w kulturze fizycznej i jej elementach składowych pod wpływem przemian w strukturze społeczno-zawodowej, wybiega zdecydowanie poza ramy niniejszego opracowania, toteż prezentowany tekst stanowi przyczynek do dalszych, pogłębionych analiz.

Praca, zawód i klasyfikacje zawodowe

Szczególnie we współczesnych realiach życia, pomimo obciążenia różnymi rodzajami pracy (np. prace domowe, opiekuńcze, społeczne), znaczna część czasu podporządkowana jest wykonywaniu czynności zawodowych. Truizmem również wydaje się być twierdzenie, że każdy zawód jest pracą, ale nie każda praca jest zawodem. Według socjologów, praca „to każda celowa czynność społecznie użyteczna lub społecznie doniosła, zapewniająca określoną pozycję w społeczeństwie”¹⁶, a w związku z tym, nie każda czynność, nawet o znaczącym wysiłku fizycznym, jest pracą¹⁷. Zawód natomiast to „zbiór zadań wyodrębnionych w wyniku społecznego podziału pracy, wykonywanych stale lub z niewielkimi zmianami przez poszczególne osoby (...) i wymagających odpowiednich kompetencji (wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych) zdobytych w toku kształcenia lub praktyki. Wykonywanie zawodu stanowi źródło dochodów”¹⁸. Zawód jest wyznacznikiem pozycji

¹⁴ M. Ossowska (2000), dz. cyt.: 8.

¹⁵ Analizę procesów związanych z profesjonalizacją w kulturze fizycznej podejmuje Z. Krawczyk (2011), *Procesy profesjonalizacji w kulturze fizycznej*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], *Socjologia kultury fizycznej*, Warszawa: 371-403.

¹⁶ Natomiast praca jako kategoria społeczna, która obejmuje: umiejętności pracy, organizację pracy, narzędzia i urządzenia techniczne oraz wyprodukowane dobra, jest elementem kultury danego społeczeństwa. H. Januszek, J. Sikora (2000), *Socjologia pracy*, Poznań: 10-11.

¹⁷ Natomiast praca jako kategoria społeczna, która obejmuje: umiejętności pracy, organizację pracy, narzędzia i urządzenia techniczne oraz wyprodukowane dobra, jest elementem kultury danego społeczeństwa. H. Januszek, J. Sikora (2000), dz. cyt.: 10-11.

¹⁸ M. Gruza, T. Hordyjewicz (2014), *Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy. Tworzenie i stosowanie*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej: 8, <http://psz.praca.gov.pl/documents/10240/54723/KZiS%20Tworzenie%20i%20stosowanie%20na%20www.pdf/c0c1b987-546a-42c9-b49a-7ed9f5f1a4eb> (30.08.2018).

w strukturze społecznej, a pozycja zawodowa rzutuje na poczucie tożsamości, styl życia, osobowość jednostek oraz na nierówności i dystanse społeczne¹⁹.

W praktyce wyróżnia się zawody wyuczone oraz zawody wykonywane. Pierwsze nabywane są w trakcie kształcenia zawodowego (zawód szkolny) i kończą się uzyskaniem świadectwa lub dyplomu potwierdzających uzyskane kwalifikacje. Drugie to zawody, które występują na rynku pracy i nazywane są zawodami gospodarczymi. Zawody dzieli się na specjalności związane z podziałem i specjalizacją pracy w ramach danego zawodu, w których można wyróżnić stanowiska/miejsca pracy. Natomiast skale zawodów to zasady ich grupowania opracowane w oparciu o Międzynarodowy Standard Klasyfikacji Zawodów według poziomów kompetencji określonych w ISCO-08 oraz poziomów kształcenia określonych w Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Edukacji (ISCED). W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej czytamy między innymi, że klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego określa nazwy zawodów dla zawodów nauczanych w systemie oświaty na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej, technikum i szkoły policealnej. Osiągnięcie kwalifikacji pełnych nadawanych w systemie oświaty potwierdza dyplom wydany przez okręgową komisję egzaminacyjną. Kwalifikacje w ramach poszczególnych zawodów są opisane w podstawie programowej kształcenia jako zestawy oczekiwanych efektów kształcenia: wiedzy, umiejętności zawodowych oraz kompetencji personalnych i społecznych²⁰. Zawody, w których nie wyodrębnia się kwalifikacji, to zawody szkolnictwa artystycznego, ale wśród nich również nie ma zawodów „sportowiec” czy „zawodnik dyscypliny sportu”, o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części opracowania.

Z publikowanych co dwa lata danych Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce wynika, że systematycznie zwiększa się liczba szkół sportowych na wszystkich poziomach kształcenia, ze 127 w 2010 r. do 144 w roku 2016 oraz szkół mistrzostwa sportowego, których w roku 2010 było 68, a w roku 2016 już 131. Z danych statystycznych także wynika, że w roku 2016 we wcześniej wymienionych szkołach uczyło się prawie 72 tys. uczniów²¹, i że zainteresowanie tego

¹⁹ H. Domański, Z. Siwiński, M. Słomczyński (2007), *Nowa klasyfikacja i skale zawodów. Socjologiczne wskaźniki pozycji społecznej w Polsce*, Warszawa: 15-20, 183-198.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 grudnia 2016 r. w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego, Dz.U. 2016 poz. 2094, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160002094/O/D20162094.pdf> (07.08.2018).

²¹ Główny Urząd Statystyczny, *Kultura fizyczna w Polsce w latach 2008-2010*, Rzeszów: 194-198, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/kts_kultura_fizyczna_w_polsce_2008-2010.pdf (03.05.2018); Główny Urząd Statystyczny, *Kultura fizyczna w Polsce w latach 2015-2016*, Rzeszów: 153-157, <https://stat.gov.pl/files/gfx/portalin-formacyjny/pl/defaultaktualnosci/5495/1/4/1/kultura> (03.05.2018).

typu szkołami systematycznie wzrasta. Dla przykładu, szkół muzycznych kształcących w zawodzie muzyka i nadających uprawnienia zawodowe na poziomie 2 stopnia (co odpowiada poziomowi kształcenia dla szkół ponadgimnazjalnych i ponadpodstawowych o profilu sportowym), jest na chwilę obecną mniej, niż szkół o profilu sportowym. Jednak te ostatnie nie posiadają uprawnień do nadawania klasyfikacji zawodowych w zakresie uzyskania zawodu „sportowiec”, czy też uprawnień do wykonywania zawodu „zawodnik dyscypliny sportu”.

Praca i zawód w kulturze fizycznej

Zbigniew Krawczyk poddaje analizie charakterystyczne dla pracowników kultury fizycznej czynności pracy, które wiążą się z ich rozproszeniem oraz zmianą typu i miejsca pracy, co dotyczy głównie klubów i związków sportowych. Najbardziej stabilnymi w sensie zatrudnienia instytucjami dla pracowników kultury fizycznej są szkoły (od podstawowej do wyższej) oraz ośrodki rehabilitacyjne, które stwarzają warunki do pracy względnie pewnej. Nie ma również ostrej granicy pomiędzy czasem wolnym a czasem pracy. Często formy wypoczynku są łączone z dodatkowym zarobkiem i wypoczynkiem najbliższej rodziny²².

Niezbędne w tym miejscu jest wskazanie na elementy składowe wchodzące w zakres omawianego tu terminu, by na ich podstawie wyróżnić zawody funkcjonujące w obrębie szeroko rozumianej kultury fizycznej. Zgodnie z Ustawą z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie, na kulturę fizyczną składają się: sport, wychowanie fizyczne i rehabilitacja ruchowa²³. Natomiast według klasycznego już podziału, elementami kultury fizycznej są: sport, wychowanie fizyczne, turystyka, rekreacja fizyczna i rehabilitacja²⁴. Podobny podział, ale o nieco innej charakterystyce w opisie poszczególnych komponentów, należących do dziedziny kultury fizycznej, uwzględnia: sport w jego odmianach zawodowych, sport amatorski i rekreacyjny, wychowanie fizyczne, turystyka i rekreacja²⁵.

Przeobrażenia w kulturze fizycznej dokonują się pod wpływem przemian w strukturze społeczno-zawodowej, a niektóre z występujących w niej profesji dopiero się rodzą i rozwijają. Jak się okazało, sport zawodowy nie jest jedynym

²² Z. Krawczyk (2011), *Procesy profesjonalizacji*, dz. cyt.: 380.

²³ Ustawa o sporcie, Dz.U. 2010 Nr 127 poz. 857, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20101270857/U/D20100857Lj.pdf> (01.01.2019).

²⁴ Szczegółowe objaśnienia znajdują się w opracowaniu: B. Kunicki (2011), *Spółeczeństwo, kultura, kultura fizyczna*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], dz. cyt.: 60-61.

²⁵ Autor tego podziału zwraca uwagę na fakt, że takie terminy jak sport i kultura fizyczna są pojęciami nowożytnymi. „Kaźde z wymienionych pojęć jest określone na wiele, często sprzecznych ze sobą sposobów” W. Lipoński (2012), *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa: 17-18.

przykładem postępujących procesów profesjonalizacji w kulturze fizycznej. Wśród najwcześniej ukształtowanych specjalności a następnie zawodów, które wymagały fachowego przygotowania, ustalonego zakresu czynności oraz wiązały się z odpłatnością za wykonywaną pracę, Zbigniew Krawczyk wymienia: nauczycieli wychowania fizycznego, trenerów, kinezyterapeutów, instruktorów rekreacji ruchowej, specjalistów obsługi ruchu turystycznego oraz pracowników administracji kultury fizycznej²⁶. Poza tymi profesjami wymienia pracownika naukowego w dziedzinie kultury fizycznej, menedżera, lekarza sportowego i dziennikarza sportowego. Natomiast nie wymienia jeszcze, co niniejszym czynię, psychologów sportu, prawników na usługach sportu, sędziów sportowych czy kapelanów sportu (choć w tym przypadku mamy do czynienia raczej z powołaniem do kapłaństwa w ogóle). Poza wymienionym już zawodem nauczyciela wychowania fizycznego (stosunkowo niski w porównaniu z innymi nauczycielami prestiż zawodu), wśród zawodów o wysokim stopniu krystalizacji znajduje się zawód fizjoterapeuty (prestiż lekarski podnosi jego rangę), trenera (niestabilna i niedookreślona jest rola społeczna tego zawodu). Wymienić należy również inne rodzaje pracy zawodowej występujące w obszarze kultury fizycznej, takie jak: pracownicy w dziedzinie rekreacji, turystyki czy organizacji kultury fizycznej²⁷. Wśród tych zawodów znajduje się obecnie najmocniej podlegająca transformacji „specyficzna pozycja i rola menedżerów sportu”²⁸. Pomimo tego, że to wychowanie fizyczne jest najistotniejszym elementem²⁹, najbardziej rozbudowanym, ukształtowanym i mającym najbogatsze tradycje w kulturze fizycznej³⁰, to z uwagi na zdecydowany wzrost i szczególne społeczne znaczenie sportu, to zawodowi sportowca poświęca się w ostatnich latach najwięcej uwagi.

²⁶ Z. Krawczyk (2011), *Procesy profesjonalizacji...*, dz. cyt.: 378.

²⁷ Tamże: 382-384.

²⁸ Opis procesów zarządzania w sporcie i roli współczesnego menedżera sportu z socjologicznej perspektywy, zawiera opracowanie K. Doktor (2005), *Zarys socjologii zarządzania sportem*, Warszawa: 60.

²⁹ Jak pisze Wayne H. Osness, „Wychowanie fizyczne ma najdłuższą historię ze wszystkich przedsięwzięć edukacyjnych człowieka. Dla wczesnych cywilizacji, stających wobec różnych zewnętrznych zagrożeń, było rzeczą absolutnie ważną, by rozwinąć fizycznie młodzież i utrzymywać fizyczną sprawność dorosłych. Różne typy i systemy ćwiczeń pojawiały się na długo przed cywilizacją grecką i rzymską”. W.H. Osness (1979), *Physical Education*. W: *Encyclopedia Americana. International Edition*, t. 22, Danbury: 45, cyt. za W. Lipoński (2012), dz. cyt.: 23-24.

³⁰ Z. Krawczyk (2011), *Procesy profesjonalizacji*, dz. cyt.: 371-385.

„Zawód” sportowiec

Do dziś najwięcej dyskusji, a zarazem kontrowersji budzi termin „zawód sportowiec”, mniej „sportowiec zawodowy”, z którym wielu utożsamia pierwsze pojęcie³¹. Nie tylko w mojej ocenie takie podejście jest nieuprawnione, ale również Michał Lenartowicz zwraca uwagę, że zawód sportowiec, pomimo skomercjalizowania i profesjonalizowania w dziedzinie sportu, nadal nie doczekał się pełnego formalnego uznania³². Do trudności w interpretacji zjawisk w obszarze sportu przyczynia się brak jednolitej definicji charakteryzującej pojęcie „sport” i to, komu przynależy miano „sportowiec”. Nie bez racji znawcy tematyki twierdzą, że sportowcem jest osoba, która uprawia dyscyplinę uznaną za sport na poziomie sportu wyczynowego. Niestety, jak się za chwilę przekonamy, nie jest to tak oczywiste. W Ustawie o sporcie z dnia 25 czerwca 2010 r. napisano, że „Sportem są wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach”. Dodatkowo sejm przyjął nowelizację w postaci art. 2 ust. 1 pkt 1a. w brzmieniu: „Za sport uważa się również współzawodnictwo oparte na aktywności intelektualnej, którego celem jest osiągnięcie wyniku sportowego”. Jak widać zaproponowana przez ustawodawcę definicja sportu nie odzwierciedla stanu faktycznego, a jej zakres jest rozbieżny nawet ze zdroworozsądkową interpretacją. Poza tym, chcemy lub nie, ale przybyła nam kolejna rzesza „sportowców” w takich „dyscyplinach sportowych”, jak np. e-sport, szachy czy brydż.

Zgodnie z definicją sportu zawodowego w art. 2 pkt 143 rozporządzenia Komisji UE za sportowca zawodowego należy uznać osobę, która za świadczoną pracę lub usługi pobiera wynagrodzenie „bez względu na to, czy pomiędzy sportowcem zawodowym a odpowiednią organizacją sportową istnieje formalna umowa o pracę czy też nie, w przypadku gdy wynagrodzenie przekracza koszty uczestnictwa i stanowi znaczącą część dochodów dla sportowca. Koszty podróży i zakwaterowania związane z uczestnictwem w zawodach sportowych nie są uważane za wynagrodzenie (...)”³³. Trybunał

³¹ Łącznie z przedstawicielami prawa sportowego. Na podstawie uczestnictwa w 19 Konferencji Naukowej Polskiego Towarzystwa Prawa Sportowego na temat: *Problemy ruchu olimpijskiego w polskim prawie*, Warszawa 2018.

³² Więcej na temat specyfiki zawodu sportowca i kariery sportowej w: M. Lenartowicz (2011), *Kariera sportowa i jej społeczne uwarunkowania*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], dz. cyt.: 426-423.

³³ Rozporządzenie Komisji UE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 187/30, [http://rpo.opolskie.pl/wp-content/uploads/2015/04/\(08.09.2018\).](http://rpo.opolskie.pl/wp-content/uploads/2015/04/(08.09.2018).)

Sprawiedliwości UE stwierdził, że „uprawianie sportu podlega prawu wspólnotowemu w zakresie w jakim stanowi on działalność gospodarczą”³⁴. Natomiast „działalność gospodarcza związana ze sportem (...) może odbywać się w ramach odpłatnego świadczenia pracy, świadczenia usług za wynagrodzeniem lub prowadzenia jednoosobowej działalności gospodarczej (...) w przypadku działalności wykonywanej przez zawodowców lub półzawodowców”³⁵. Również w Polsce Naczelny Sąd Administracyjny w 2015 r. orzekł, że sportowiec może być przedsiębiorcą i płacić podatek liniowy, tak jakby prowadził firmę³⁶. Natomiast każdy zawód posiada pewien próg wymagań w postaci zadań związanych z jego wykonywaniem. W klasyfikacji zawodów i specjalności Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, obowiązującej na dzień 25 stycznia 2018 r., znajduje się termin „zawodnik dyscypliny sportu” z właściwą syntezą i określonymi zadaniami zawodowymi³⁷.

Trzeba zaznaczyć, że w socjologicznych wskaźnikach pozycji społecznej w Polsce z 2007 r., w społecznej klasyfikacji zawodów wśród pracowników działalności artystycznej, rozrywki i sportu (kod 3440), wymienia się sportowców (kod 3420) razem z instruktorami bilarda, brydża i szachów oraz

³⁴ J. Maj (2018), *Pojęcie sportu wyczynowego w prawie Unii Europejskiej*, https://prawosportowe.pl/pojecie-sportu-wyczynowego-w-prawie-unii-europejskiej.html#_ftn7 (06.09.2018).

³⁵ Rozporządzenie Komisji UE (2014), dz. cyt.

³⁶ M. Szulc (2015), *NSA potwierdza: Profesjonalny sportowiec to przedsiębiorca*, „Dziennik Gazeta Prawna”, <http://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/878832> (04.09.2018).

³⁷ Synteza: Podnosi maksymalnie sprawność fizyczną (ruchową) swojego organizmu w określonej dyscyplinie i konkurencji sportu, w celu efektywnego udziału we współzawodnictwie oraz osiągnięcia wymiernych korzyści materialnych i innych satysfakcji; uczestniczy w zawodach sportowych, olimpiadach i masowych imprezach sportowych; reprezentuje kraj i promuje własną dyscyplinę sportu. Zadania zawodowe: określenie własnych predyspozycji psychofizycznych do uprawiania określonej dyscypliny i konkurencji sportowej; samodzielne bądź zespołowe podejmowanie treningów opartych na własnej wiedzy lub wskazówkach trenera; określanie swojej pozycji zawodowej: przynależności członkowskiej do konkretnej organizacji lub podpisywanie stosownego kontraktu; określanie (wraz z trenerem) celu strategicznego swojej kariery zawodniczej, celów pośrednich i zadań do wykonania w poszczególnych cyklach szkoleniowych; współdziałanie w opracowaniu szczegółowego planu szkoleniowego, z uwzględnieniem jego podstawowych zasad; rzetelne realizowanie planu szkolenia; udział w wyznaczonych zawodach sparingowych i mistrzowskich; zapewnienie sobie właściwej opieki lekarskiej, higienicznego trybu życia, właściwego wyposażenia sprzętowego, ubezpieczenia i innych warunków niezbędnych w procesie intensywnego szkolenia; podejmowanie maksymalnego wysiłku dla osiągnięcia jak najlepszego wyniku w czasie zawodów i stosowanie sposobów walki dozwolonych regulaminem; udział we współzawodnictwie (walce) i przestrzeganie zasad *fair play* oraz unikanie stosowania niedozwolonego dopingu; nieustanne kształtowanie swoich cech motorycznych: szybkości, siły, wytrzymałości, koordynacji ruchowej, gibkości i skoczności.

sędziami, rozjemcami i działaczami sportowymi, jak również nauczycielami wschodnich sztuk walki³⁸. Wymienione w tym miejscu aktywności, poza sportowcami, są dyskusyjne, ponieważ naruszają zasadniczo ogólnie znane definicje określające, kim jest „sportowiec”.

Umieszczenie sportowców w strukturze społeczno-zawodowej społeczeństwa polskiego, jest na chwilę obecną trudnym zadaniem, również dlatego, że „sportowiec” nie jest zawodem wyuczonym, potwierdzonym uprawnieniami, kwalifikacyjnymi wymogami i realnymi świadectwami czy dyplomami.

Na podstawie dokonanej tu krótkiej analizy ustalono, że sportowiec to zawód wykonywany, uprawiany stosunkowo krótko i oparty o praktykę sportowych zadań zawodowych. Można również przyjąć, że „sportowiec” to osoba wykonująca pracę w specjalności danej dyscypliny sportowej, na stanowisku pracy jako zawodnik w organizacji, którą jest np. klub sportowy. Jeśli natomiast sportowiec jest przedsiębiorcą, to wykonywane przez niego usługi wchodzi w zakres działalności gospodarczej i zgodnie z jej definicją – sportowiec musi wykazać swoją odrębność np. od klubu.

Etos zawodów w kulturze fizycznej

Omawiane zbiorowości posiadają wysoki poziom identyfikacji z zawodem, a ich cechą charakterystyczną jest „duże umiłowanie zawodu, przekonanie o jego doniosłości społecznej (etosie, przyp. TM), poczucie wysokiej przydatności własnej, a więc zgodności aspiracji z oczekiwaniami”³⁹. O etosie wykonywanych przez nich zawodów, jak się wydaje, decyduje porównywanie interesujących mnie specjalistów z reprezentantami tych samych zawodów poza kulturą fizyczną. Mam tu na myśli głównie etos zawodów lekarza, nauczyciela i pracownika kultury. Krawczyk pisze, że „lokując specjalistów kultury fizycznej w grupie pracowników szkolnictwa, oświaty i kultury oraz służby zdrowia podkreślamy, że działalność ich należy traktować jako integralną część szerszej sfery świadczeń na rzecz społeczeństwa (...)”. Poza tym, realizowane przez nich cele swoiste (szeroko rozumiana kultura fizyczna i zdrowotna), są środkami do osiągnięcia celów nadrzędnych, takich jak intelektualne, społeczne i moralne⁴⁰.

³⁸ W przytoczonej klasyfikacji wylicza się sportowców, takich jak: atleci, bokserzy, piłkarze, rowerzyści wyścigowi, kierowcy w wyścigach motorowych, żuźlowcy, dżokeje, gracze sportowi, pozostali sportowcy zawodowi. H. Domański i in. (2007), dz. cyt.: 295.

³⁹ Z. Krawczyk (2011), *Procesy profesjonalizacji*, dz. cyt.: 380.

⁴⁰ Tamże: 385.

Etos zawodów w interesującej mnie dziedzinie, jest silnie związany nie tylko z etosem poszczególnych, występujących w niej kategorii zawodowych, ale przede wszystkim z pojęciem „kultury fizycznej”. Dlatego w pierwszej kolejności chciałabym zaznaczyć, że kulturę fizyczną rozumiem za Krawczykiem, jako „względnie zintegrowany i utrwalony system zachowań w dziedzinie dbałości o rozwój fizyczny, sprawność ruchową, zdrowie, urodę, cielesną doskonałość i ekspresję człowieka, przebiegających według przyjętych w danej zbiorowości wzorów, a także rezultaty owych zachowań”⁴¹. Natomiast wśród innych analiz interesującego mnie pojęcia, na szczególną uwagę zasługuje podejście Józefa Lipca, który wskazuje na niezbyt szczęśliwy dobór pojęcia „kultura fizyczna” z językowego punktu widzenia. Jednak uważa, że kultura fizyczna jest silnie zakotwiczona w naukowej i potocznej tradycji oraz że „stanowi tematyczną część kultury danego, czasoprzestrzennie określonego systemu społecznego (np. narodu albo państwa), zawierającą te sensory i wartości, które dotyczą pozycji w strukturze systemu cielesności ludzkiej we wszystkich, najrozmaitszych aspektach: esencjalnym, etycznym, estetycznym, zdrowotnym, sprawnościowym etc.”⁴². Jeszcze inaczej kulturę fizyczną określa Wojciech Lipoński, a mianowicie, jako „całokształt środków, sposobów, metod i idei, zmierzających do ukształtowania, doskonalenia i podtrzymywania możliwie pełnej osobowości ludzkiej w jej składnikach duchowym i cielesnym, tak w odniesieniu do jednostki ludzkiej, jak i całych społeczeństw”⁴³.

Na etos zawodów w omawianej dziedzinie składają się nadbudowane na gruncie bytowej sfery kultury fizycznej wartości społeczne, tj. normy, reguły i standardy zachowań, kreacja nowych ról społecznych, procesy integracyjne i interakcyjne oraz pozycja społeczna osiągnięta w grupie⁴⁴. Poza tym, fundamentalną wartością kultury fizycznej jest jej autoteliczność, uczestnictwo w niej podejmowane jest najczęściej z pobudek hedonistycznych i nie jest przymusowe⁴⁵. Natomiast etos w kulturze fizycznej to również wzory, które ukształtowały się w tradycji europejskiej i obowiązują do dziś, czyli wzór estetyczny, hedonistyczny, ascetyczny, higieniczny, sprawnościowy

⁴¹ Z. Krawczyk (2011), *Teoretyczne orientacje w socjologii kultury fizycznej*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], dz. cyt.: 40.

⁴² Szerzej na ten temat pisze J. Lipiec (1999), *Filozofia olimpizmu*, Warszawa: 177-180.

⁴³ W. Lipoński (2012), dz. cyt.: 18.

⁴⁴ Z. Krawczyk (2011), *Kultura globalna a kultura fizyczna*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], dz. cyt.: 70.

⁴⁵ B. Kunicki (2011), *Spółczesność, kultura, kultura fizyczna*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], dz. cyt.: 62.

i agonistyczny⁴⁶ i mają zasadnicze znaczenia dla przyjętego w kulturze fizycznej stylu życia. Współcześnie na etos pracy w kulturze fizycznej decydujący wpływ ma pokolenie gospodarki rynkowej i indywidualnego sukcesu, dążące do uzyskania pomyślności zawodowej i wysokiego standardu życiowego. To pokolenie pracowników kultury fizycznej, które preferuje takie wartości pracy zawodowej, jak wysokie zarobki, zgodność wykonywanej pracy z zainteresowaniami i zamiłowaniem, dobre warunki pracy i społecznie wysoka jej użyteczność⁴⁷

Prestiż i zaufanie, poza wyżej wymienionymi wartościami, są jednymi z wyznaczników, mających wpływ na postrzeganie grup zawodowych w kategoriach etosu. W raporcie *Zaufanie do zawodów 2016*, który objął ponad 30 różnych zawodów, Polacy najbardziej ufają strażakom, a najmniej politykom. Natomiast „spośród wszystkich profesji, najbardziej wzrosło zaufanie do zawodowych sportowców i piłkarzy”⁴⁸. Zaufanie społeczne jest często łączone z prestiżem społecznym, a ten z prestiżem zawodów. W Polsce od szeregu lat na pierwszym miejscu w skali prestiżu zawodów sytuuje się profesor uniwersytetu, natomiast w ostatnich latach wzrósł prestiż sportowców z 44,9% w 1979 roku do 61,3% w roku 2007⁴⁹. Nawet w obiegowej opinii zawód zaufania publicznego kojarzony jest z nienaganną postawą moralną, przestrzeganiem kodeksu etyki i tajemnicą zawodową oraz świadczeniem wysokiej jakości zawodowych usług. Nie bez znaczenia dla zaufania w sporcie są obowiązujące w nim kategorie etyki, do których zalicza się dzielność, honor, przyjemność i *fair play* oraz zasadę sprawiedliwości⁵⁰.

Sport jest określany w kategoriach fenomenu i często postrzegany jako symbol wartości uniwersalnych i ponadczasowych, w którym funkcjonują zasady etyki sportowej i postulowana reguła *fair play*. Równie ważne są uniwersalne wartości preferowane w wychowaniu, takie jak altruizm, tolerancja, odpowiedzialność, wolność i sprawiedliwość. Pierwszeństwo w osiąganiu celów wychowawczych mają wartości moralne⁵¹, a „efekty wychowania moralnego do sportu i przez sport zależą głównie od edukacji moralnej w sensie globalnym”⁵².

⁴⁶ Szczegółowy opis wymienionych tu wzorów zawiera praca: Z. Krawczyk (2011), *Ciało jako fakt społeczno-kulturowy*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], dz. cyt.: 141-160.

⁴⁷ To jedno z pokoleń prezentowanej zbiorowości. Z. Krawczyk (2011), *Procesy profesjonalizacji...*, dz. cyt.: 381-382.

⁴⁸ M. Siejewicz (2016), *Największym zaufaniem darzymy strażaków, najmniejszym polityków*, <https://www.gfk.com/pl/aktualnosci/press-release/> (27.08.2018).

⁴⁹ H. Domański i in. (2007), dz. cyt.: 190.

⁵⁰ Z. Krawczyk (2000), *Sport w zmieniającym się społeczeństwie*, Warszawa: 53-59.

⁵¹ Łobocki (2006), *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków: 108-119.

Z. Krawczyk (2000), dz. cyt.: 53.

Na wzrost poziomu zaufania społecznego wobec sportowców ma również wpływ wysoka kultura zaufania i niska nieufności w dziedzinie sportu. Z perspektywy strukturalnej wpływ na zaufanie/nieufność w sporcie ma kilka czynników: dziedzictwo historyczne, przejrzystość struktury sportowej, stabilność i trwałość porządku sportowego, przestrzeganie przepisów obowiązującego prawa przez sprawujących władzę w sporcie, zapewnienie realizacji praw i obowiązków⁵³. Można ogólnie stwierdzić, że „poziom kultury zaufania w sporcie jest konsekwencją dobrej i przejrzystej organizacji we wszystkich jego segmentach, zależy także od zasobności i uczciwości ludzi”⁵⁴. Wracając do etosu rycerskiego, to przyszły etos zawodu sportowca, ma już swoją historię, ale i duszę, którą ożywia przede wszystkim szlachetność. Bowiem takim sportowcem i „rycerzem może być każdy, kto na co dzień zabiega o szlachetne życie. Kto przede wszystkim pamięta, czym jest rycerzem i dla jakiej sprawy walczy”⁵⁵.

Podsumowanie

Na podstawie całości opracowania można stwierdzić, że etos zawodów kultury fizycznej opiera się na ogólnym etosie zawodów, wykonywanych i uznanych za etosowe poza kulturą fizyczną (np. lekarz, nauczyciel). Natomiast etos zawodu „sportowiec” oraz zawodów o specjalnościach, takich jak menedżer sportu, psycholog sportu czy sędzia sportowy, jest w trakcie formowania się. Pomimo tego, że jeszcze nie ma „zawodu sportowiec”, to jego etos najwyraźniej zaznacza się właśnie w sporcie, określanym w kategoriach fenomenu i często postrzeganym jako symbol wartości uniwersalnych i ponadczasowych.

Najpełniej w sporcie funkcjonują zasady etyki sportowej i postulowana reguła *fair play*, jako wyznacznik etosowej postawy honorowej. Przejrzyste reguły organizacji, etyka zawodowa, wartości uniwersalne i ponadczasowe, wysoka kultura zaufania oraz rosnący prestiż sportowców, wpłynęły na wzrost zaufania społecznego dla tej zbiorowości kultury fizycznej. Pomimo tego, że w ostatnich latach nastąpił znaczący wzrost zainteresowania sportem, a wręcz nastąpiła „moda na sport” oraz systematycznie wzrasta liczba szkół o profilu sportowym, nie funkcjonują one w systemie szkolnictwa zawodowego w Polsce.

⁵³ Z. Dziubiński (2016), *Zaufanie społeczne a sport*. W: J. Szymczyk [red.], *Zaufanie społeczne. Teoria-idee-praktyka*, Warszawa: 373-402.

⁵⁴ Tamże: 403.

⁵⁵ A. Zajac (2018), *Kodeks rycerski. Jak wieść szlachetne życie*, Kraków: 9.